MUSIQA MADANIYATI FANIDA DIDAKTIK VA METODIK TA'LIMOTLARNING NAZARIY ASOSLARI

Xamidjonova Yulduzxon Dilshodjon qizi
Farg'ona davlat universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya. *Maqolada umumta'lim maktablaridagi musiqa madaniyati fanining didaktik tamoyillari hamda metodik yondashuvlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Maqsad-musiqiy ta'lim mazmuni, o'quvchi faoliyati va baholash o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashtirish. Nazariy tahlil, qiyoslash va pedagogik modellashtirish asosida ilmiylik, tizimlilik, eshitishga tayangan ko'rgazmalilik, yoshga moslik hamda nazariya va amaliyot birligi tamoyillari umumlashtirildi. Kodály va Orff yondashuvlarini milliy repertuarga moslashtirish shartlari tavsiflandi. Tinglash, kuylash, musiqiy savod va ijodiy faoliyatni yagona o'quv maqsadiga birlashtiruvchi dars modeli taklif etildi. Natijalar nazariy-metodik xususiyatga ega; modelning samaradorligi empirik tekshiruvni talab qiladi.*

Kalit so'zlar: *musiqa madaniyati, didaktik tamoyil, musiqa o'qitish metodikasi, milliy repertuar, musiqiy savod, ijodiy faoliyat, shakllantiruvchi baholash.*

Аннотация. *Цель статьи-уточнить взаимосвязь содержания музыкального образования, деятельности учащихся и оценивания. Использованы теоретический анализ, сопоставление методических подходов и педагогическое моделирование. Обобщены принципы научности, систематичности, слуховой наглядности, возрастной доступности и единства теории и практики. Описаны условия адаптации подходов Кодая и Орфа к национальному репертуару. Предложена модель урока, объединяющая слушание, пение, музыкальную грамотность и творчество общей учебной целью. Результаты имеют теоретико-методический характер; эффективность модели требует эмпирической проверки.*

Ключевые слова: *музыкальная культура, дидактические принципы, методика преподавания музыки, национальный репертуар, музыкальная грамотность, творчество, формирующее оценивание.*

Abstract. *This article examines the relationship between music education content, student activity and assessment in general secondary schools. It uses theoretical analysis, comparison of pedagogical approaches and conceptual lesson modelling. The*

analysis outlines scientific accuracy, systematic progression, auditory demonstration, age appropriateness and the integration of theory and practice as teaching principles. It describes conditions for adapting Kodály and Orff approaches to national repertoire and proposes a lesson model linking listening, singing, music literacy and creative activity through a shared learning objective. The findings are theoretical and methodological; the proposed model requires empirical evaluation.

Keywords: *musical culture, didactic principles, music teaching methodology, national repertoire, music literacy, creative activity, formative assessment.*

KIRISH

Musiqa madaniyati darsida o‘quvchi musiqani tinglaydi, kuylaydi, uning ifoda vositalarini anglaydi va o‘z munosabatini bildiradi. Ushbu faoliyatlarning mazmunan bog‘lanishi musiqiy bilimning amaliy ko‘nikmaga aylanishi uchun zarur. Biroq tinglash, nota savodi va jamoaviy kuylash alohida topshiriqlar tarzida tashkil etilganda, o‘quvchi o‘rgangan tushunchasini boshqa musiqiy vaziyatda qo‘llashda qiynalishi mumkin. Shu jihatdan darsning didaktik maqsadi bilan tanlangan metod o‘rtasidagi muvofiqlik asosiy metodik masala hisoblanadi.

Didaktika ta’lim maqsadi, mazmuni, tamoyillari va tashkil etish qonuniyatlarini o‘rganadi. Xususiy metodika esa shu umumiy asoslarni muayyan fan materiali va o‘quvchi faoliyatiga tatbiq etadi. Musiqa ta’limida bu munosabat tovushni eshitish, obrazni his qilish, ijro etish va tushunchani anglashning o‘zaro bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Swanwickning musiqiy tajribaning psixologik va ijtimoiy jihatlariga bag‘ishlangan asari mazkur masalani kengroq pedagogik doirada ko‘rib chiqishga imkon beradi [1].

Milliy musiqiy meros va ustoz-shogird an’analari mazmun tanlash uchun muhim madaniy zamin yaratadi. Forobiy, Ibn Sino va Jomiy merosi musiqiy tafakkur tarixini yoritishda alohida tadqiqot yo‘nalishidir. Ushbu maqolada esa tarixiy qarashlarning zamonaviy tizimlarga bevosita ta’sirini isbotlash vazifasi qo‘yilmaydi; asosiy e’tibor darsni tashkil etishning didaktik-metodik bog‘lanishlariga qaratiladi.

Tadqiqot maqsadi- musiqa madaniyati fanida didaktik tamoyillar va metodik yondashuvlarning bog‘liqligini nazariy asoslash hamda ularga tayangan dars modelini taklif etish. Tadqiqot savoli quyidagicha belgilandi: tinglash, kuylash, musiqiy savod va ijodiy faoliyatni umumiy o‘quv natijasiga qanday muvofiqlashtirish mumkin?

MATERIALLAR VA METODLAR

Ish nazariy-tahliliy tadqiqot shaklida bajarildi. Tahlil materiali sifatida musiqa ta’limiga oid konseptual adabiyot [1], Kodály yondashuvini tavsiflovchi kasbiy

tashkilot va institut materiallari [2; 3], Orff-Schulwerk yondashuvining rasmiy tavsifi [4] hamda musiqa darsining asosiy faoliyat turlari olindi. Manbalar mavzuga bevosita aloqadorligi va metodik g‘oyaning uni rivojlantiruvchi tashkilot tomonidan izohlanganligi asosida maqsadli tanlandi. Bu tizimli adabiyotlar sharhi emas; qamrovning to‘liqligi da’vo qilinmaydi.

Nazariy tahlil yordamida didaktik tamoyillarning musiqiy faoliyatdagi mazmuni ajratildi. Qiyosiy tahlilda yondashuvlar yetakchi faoliyat, repertuar tanlash, o‘quvchining ishtiroki va moslashtirish shartlari bo‘yicha ko‘rib chiqildi. Pedagogik modellashtirish orqali maqsad, topshiriq va baholash dalili o‘rtasidagi aloqalar loyihalandi. Yakuniy umumlashtirishda metodik tavsiyalarni kuzatish mumkin bo‘lgan o‘quvchi harakatlari bilan ifodalashga e’tibor qaratildi.

Tadqiqotda o‘quvchilar bilan tajriba-sinov, so‘rovnoma yoki statistik o‘lchov o‘tkazilmadi. Shu sababli quyida keltirilgan natijalar konseptual umumlashtirish va metodik takliflar sifatida talqin qilinadi. Ular ta’lim samaradorligining miqdoriy o‘sishini ifodalamaydi.

NATIJALAR

Tahlil natijasida didaktik tamoyilni darsning umumiy talabi, metodni esa shu talabni ro‘yobga chiqaruvchi faoliyat usuli sifatida bog‘lash taklif etildi. Masalan, nazariya va amaliyot birligi ritm atamasini tushuntirish bilangina bajarilmaydi: o‘quvchi ritmik tuzilmani eshitishi, takrorlashi va uni boshqa parchada aniqlashi kerak. Bu yondashuvda o‘quv natijasi bajariladigan harakat bilan ifodalanadi.

Ilmiylik musiqiy tushunchalarni aniq va yoshga mos izohlashni talab qiladi. Sur’at bilan ritmni bir tushuncha sifatida qo‘llamaslik, tovush balandligi va tovush kuchini farqlash bunga misol bo‘ladi. Tizimlilik esa har bir yangi tushunchani oldingi eshitish va ijro tajribasiga bog‘lashda namoyon bo‘ladi. Darslar ketma-ketligida tanish namunani takrorlash, yangi belgini aniqlash va uni mustaqil qo‘llash bosqichlari rejalashtiriladi.

Ko‘rgazmalilikning musiqadagi yetakchi shakli eshitish namunasidir. Nota yozuvi, cholg‘u rasmi yoki video tovushdagi xususiyatni anglashga xizmat qilganda didaktik ahamiyat kasb etadi. Yoshga moslik repertuarning matni, davomiyligi, ritmik murakkabligi va kuylash diapazonini sinf imkoniyatlariga muvofiqlashtirishni nazarda tutadi. Nazariya va amaliyot birligi esa tushunchani tinglash, kuylash yoki ijodiy topshiriqda qayta qo‘llash orqali ta’minlanadi.

Kodály yondashuvida kuylash va xalq musiqasi musiqiy savodga olib boruvchi tayanch sifatida talqin qilinadi [2; 3]. Mazkur maqolada undan milliy qo‘shiqning yoshga mos parchasini tinglash, kuylash va eshitilgan belgini nota bilan bog‘lash uchun

foydalanish taklif etiladi. Orff-Schulwerkda musiqa, nutq va harakatning birligi hamda faol ijodiy ishtirok markaziy o‘rin tutadi [4]. Uni o‘zbekcha bolalar aytimining urg‘ularidan ritmik mashq yaratish, qarsak va sodda zarbli jo‘rnavozlik bilan ishlashga moslashtirish mumkin. Bu misollar muallifning metodik taklifidir.

Ushbu umumlashtirish asosida yagona musiqiy materialga tayanuvchi dars modeli ishlab chiqildi. Modelda maqsad avval belgilanadi, so‘ng tinglash va ijro topshiriqlari, yakunda esa o‘zlashtirishni ko‘rsatuvchi dalillar tanlanadi. Namunaviy maqsad - o‘quvchining qisqa kuy parchasida takrorlanuvchi ritmik tuzilmani aniqlashi va uni ijroda saqlay olishidir.

Birinchi bosqichda o‘qituvchi qisqa namunani ijro etadi yoki audioyozuvni eshittiradi. Tinglashdan oldin aniq savol beriladi: qaysi ritmik tuzilma qayta eshitilmoqda? O‘quvchi javobini ovoz, qarsak yoki qisqa og‘zaki izoh bilan bildiradi.

Ikkinchi bosqichda aniqlangan tuzilma qarsak, ritmik bo‘g‘in yoki sodda cholg‘u orqali takrorlanadi. Keyin u qo‘shiqning mos parchasida kuylanadi. O‘qituvchi sur’at barqarorligi, birgalikda boshlash va tugatishga oid qisqa qayta aloqa beradi.

Uchinchi bosqichda eshitilgan va bajarilgan tuzilma o‘quvchilarning tayyorgarligiga mos shartli belgi yoki nota bilan ifodalanadi. O‘quvchi yozuvni yana tovushga aylantiradi. Shu tariqa belgi va musiqiy tajriba orasidagi aloqa tekshiriladi.

To‘rtinchi bosqichda o‘quvchi tayanch ritmga kichik o‘zgartirish kiritadi yoki ikki xil jo‘rnavozlikdan mosini tanlaydi. Yakunda tanlovini izohlaydi. Baholashda ritmni aniqlash, uni barqaror takrorlash va o‘z ijrosini tuzatish alohida kuzatiladi.

Taklif etilgan baholash mezonlari uch holatni farqlashga imkon beradi: mustaqil bajarish, o‘qituvchi ko‘magida bajarish va takroriy mashqqa ehtiyoj. Bu mezonlar standartlashtirilgan diagnostika vositasi emas; ular darsdagi shakllantiruvchi baholash uchun tavsiya etiladi. O‘quvchining qiziqishi yoki umumiy faolligi musiqiy ko‘nikmaning o‘rniga baholanmasligi kerak.

MUHOKAMA

Taklif etilgan modelning metodik jihati dars faoliyatlarini umumiy musiqiy vazifaga bo‘ysundirishdan iborat. Masalan, tinglashda ajratilgan ritm kuylashda bajariladi, musiqiy savodda ifodalanadi va ijodiy topshiriqda o‘zgartiriladi. Bunday ketma-ketlikning pedagogik asoslanganligi uning amalda har bir sinfda bir xil natija berishini anglatmaydi. Natija repertuar, o‘quvchilarning avvalgi tajribasi, dars vaqti hamda o‘qituvchining ijrochilik va metodik tayyorgarligiga bog‘liq.

Kodály va Orff yondashuvlarini bir darsda qo‘llash ularning to‘liq tizimini o‘zlashtirish bilan teng emas. Ayrim usullarni tanlashda musiqiy maqsad saqlanishi zarur. Masalan, kuylashga tayangan eshitish topshirig‘i ritmik harakat bilan boyitilishi

mumkin, biroq harakat kuy va ritmni anglashga xizmat qilishi lozim. Milliy repertuar ham faqat mavzu yoki bezak sifatida emas, o‘rganilayotgan musiqiy belgini eshitish va ijro etish uchun tanlanadi.

Raqamli vositalardan foydalanish ham shu mezonga bo‘ysunadi. Audioyozuv ikki ijroni taqqoslashga, qisqa video cholg‘uning tovush hosil qilish usulini kuzatishga yordam berishi mumkin. Biroq vositaning mavjudligi o‘z-o‘zidan o‘zlashtirish dalili bo‘lmaydi. Pedagogik qiymat o‘quvchining tinglash, farqlash, ijro etish va izohlash harakatlarida ko‘rinishi kerak. Texnik imkoniyat cheklanganda jonli ijro, ovoz va qarsak orqali ham shu vazifalar tashkil etiladi.

Tadqiqotning asosiy cheklovi - empirik tekshiruvning yo‘qligi va tahlil manbalarining maqsadli, tor doirada tanlanganligidir. Shuning uchun modelning ustunligi yoki samaradorlik foizi haqida xulosa chiqarib bo‘lmaydi. Keyingi tadqiqotda bir xil mezonlar asosidagi boshlang‘ich va yakuniy topshiriqlar, dars kuzatuvlari hamda o‘quvchi ijrosi yozuvlarini tahlil qilish mumkin. Taqqoslashda yosh, dastlabki tayyorgarlik va dars sharoitlari hisobga olinishi zarur.

XULOSA

Musiqa madaniyati fanining didaktik asoslari mazmun, metod va baholashning muvofiqligida namoyon bo‘ladi. Ilmiylik va tizimlilik tushunchalarning izchilligini, eshitishga tayangan ko‘rgazmalilik tovush va belgi aloqasini, yoshga moslik esa topshiriqning bajarish imkoniyatini belgilaydi. Nazariya va amaliyot birligi ushbu talablarni musiqiy faoliyatda birlashtiradi.

Nazariy tahlil asosida tinglash, kuylash, musiqiy savod va ijodiy faoliyatni yagona o‘quv maqsadiga bog‘lovchi model taklif etildi. O‘qituvchiga avval kuzatiladigan natijani belgilash, so‘ng milliy repertuar va metodlarni tanlash, yakunda esa ijroga asoslangan qayta aloqa berish tavsiya etiladi. Modelning amaliy samaradorligini aniqlash alohida tajriba-sinov tadqiqotining vazifasi bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Swanwick K. Music, Mind and Education. London: Routledge, 1988. https://www.routledge.com/Music-Mind-and Education/Swanwick/p/book/9780415014793

2. Organization of American Kodály Educators. The Kodály Concept. https://www.oake.org/the-kodaly-concept

3. Liszt Academy Kodály Institute. The essence of Kodály’s educational philosophy. https://kodaly.hu/kodaly_en_kodaly/the-essence-of-kodalys-educational-philosophy-120728

4. American Orff-Schulwerk Association. The Orff Schulwerk Approach. https://aosa.org/about-aosa/the-orff-schulwerk-approach

5. Sharipova G.M. Musiqa va uni o‘qitish metodikasi: o‘quv qo‘llanma.-Toshkent, 2006. akbt.urspi.uz

6. Soipova D. Musiqa o‘qitish nazariyasi va metodikasi: o‘quv-metodik qo‘llanma.-Toshkent, 2009. cspu.uz

7. Sharipova G., Najmetdinov G‘., Xodjayeva Z. Musiqa o‘qitish metodikasi va maktab repertuari: darslik.- Andijon, 2020. api.unilibrary.uz

8. Hasanboyev J., To‘raqulov X.A., Alqarov I.Sh. va boshq. Pedagogika: darslik.-Toshkent: Noshir, 2011.